

Поняття чуйності як професійно значущої якості особистості вчителя

Стаття присвячена вивченню професійно значущих особистісних якостей учителя, серед яких чільне місце посідає чуйність, яка є професійно значущою морально-психологічною якістю особистості вчителя, що характеризує його ставлення до інших людей та виявляється в емпатійності, доброзичливості, тактовності, ввічливості та турботливості, наданні практичної допомоги іншим. Структуру чуйності складають когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти.

Ключові слова: професійно значущі особистісні якості вчителя, чуйність, структурні компоненти чуйності, емпатія, педагогічний такт, педагогічна культура.

Стаття посвящена изучению профессионально значимых качеств педагога, среди которых особое место занимает отзывчивость как морально – психологическое качество личности учителя, характеризующее его отношение к другим людям и которое проявляется в эмпатийности, доброжелательности, тактичности, вежливости и заботы, предоставлении практической помощи другим. Структуру чуткости составляют когнитивный, эмоциональный и поведенческий компоненты.

Ключевые слова: отзывчивость, профессионально значимые качества, личность, будущий учитель, педагог.

Особливі професійні і суспільні функції учителя, необхідність бути завжди у полі зору найоб'єктивніших суддів – своїх вихованців, зацікавлених батьків, широкої громадськості пред'являють підвищені вимоги до особистості учителя, його моральних якостей. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога, вчителя, вихователя. Тому саме вчитель зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури; прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Закономірно, що вчитель є еталоном і взірцем не тільки для молоді, а й для старшого покоління, носієм культури України. Відповідність цим вимогам учителя забезпечується наявністю у нього професійно значущих особистісних якостей.

Особливої значущості в сучасних умовах переходу до ринкових відносин, переродження духовних потреб людей на матеріальні набувають людські якості педагога, до яких належать чуйність, доброта, терплячість, толерантність, порядність, чесність, від-

повідальність, справедливість, повага до людей, висока моральність, доброзичливість, дружелюбність, емоційна культура тощо.

Особливо, з огляду на те, що, як засвідчують сучасні педагоги та психологи [4; 14; 19; 23] в своїх працях, сьогодні ставлення до ближнього є формальним, бюрократичним, маніпулятивним. Зокрема, така якість як чуйність найчастіше декларується як важлива та необхідна, а насправді у реальних життєвих ситуаціях у людей по відношенню один до одного не вистачає співчуття, милосердя, гуманності, доброзичливості, тактовності, необхідної допомоги.

Проблемі професійно значущих особистісних якостей вчителя присвячене широке коло наукових робіт (Ю.К.Бабанський, С.Г.Вершловський, Ф.Н.Гоноболін, І.В.Дубровіна, С.Б.Єлканов, І.А.Зазюн, П.Ф.Каптерєв, Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, О.Г.Роміцина, В.О.Сластьонін, В.Д.Шадріков, А.І.Щербаков та ін.), в яких розвиток професійно значущих особистісних якостей розглядається як одна із умов професійного розвитку та саморозвитку педагога.

Професійно значущі особистісні якості вчителя є одним із стрижневих факторів професійної придатності та виступають в якості окремих психологічних особливостей особистості, які необхідні для засвоєння спеціальних знань, умінь та навичок, а також для досягнення ефективності педагогічної діяльності [15].

Так, наприклад, О.Г.Роміцина [15], структуру професійно значущих якостей особистості педагога окреслює наступним чином:

- *загальнолюдські якості*: громадянськість, моральність, інтелігентність, працелюбність, любов до дітей, високо-розвинений інтелект;
- *професійно-галузеві якості*: комунікативні, організаторські, діагностичні, ціннісно-етичні, рефлексивні, творчі;
- *професійно-специфічні якості*: емпатійність, тактовність, стресостійкість, толерантність, емоційна привабливість.

Проблема ж чуйності у психолого-педагогічній науці представлена досить вузьким колом робіт (І.Д.Бех [2], О.М.Вержиковська [4], О.В.Гудима [8], Г.М.Свідерська [16; 17], Л.О.Сологуб [91], Є.Шовкомуд [23] та ін.).

Так, наприклад, О.М. Вержиковська зазначає, що чуйність характеризує внутрішнє ставлення особистості до оточуючого і передбачає співпереживання з іншими людьми їхніх радощів, потреб, страждань, бажань тощо; уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, думок і почуттів; розуміння мотивів їхньої поведінки; тактовне ставлення до їх самолюбства, гордості. На її думку, чуйність тісно пов'язана з повагою, скромністю, співчуттям, довірою, великодушністю, благородством, шляхетністю [4].

Найважливішою особливістю чуйності, наголошує Л.О.Сологуб, є вміння ставити себе на місце інших, бачити в них подібних собі. Дієвість цієї якості проявляється в активній безкорисливій допомозі, полегшенні тяжких почуттів інших людей. У розумінні емоційного стану оточуючих проявляється такт, культура почуттів, які сприяють становленню доброзичливих взаємин [19].

Як зазначає Є. Шовкомуд, чуйність можна розглядати як здатність відчувати і розуміти стан іншої людини через усвідомлення власних переживань. Це відбувається шляхом співпереживання і проявляється у формі дієвого співчуття та щирої співраді [23].

Цілісне дослідження, що присвячене вивченню психолого-педагогічних чинників розвитку чуйності у ранньому юнацькому віці, було здійснене Г.М.Свідерською [16].

Чуйність Г.М. Свідерська трактує як морально – психологічну якість особистості, що характеризує ставлення людини до інших людей і виявляється в емпатійності (здатності людини безпосередньо відчувати психологічний стан іншого та адекватно відгукуватись на нього, намагаючись полегшити або розділити його через вияв співчуття та співпереживання), доброзичливості (здатності людини виражати добре ставлення, приязнь), тактовності, ввічливості (умінні поводитися з іншими обережно, не ображаючи та не принижуючи їхню гідність, виявляти люб'язність, чемність, дотримуватись суспільних правил поведінки) та турботливості, наданні практичної допомоги (уважності до потреб інших людей, прояву піклування про них) [16].

Ми поділяємо думку дослідниці з приводу того, що «неправомірно ототожнювати поняття «чуйність» та «емпатія», оскільки між ними існують істотні відмінності. Так, чуйність виникає і формується у комунікативній взаємодії та виявляється до конкретної людини (людей). Натомість об'єктами емпатії виступають не тільки люди, а й антропоморфні предмети, літературні персонажі, сам суб'єкт емпатії, тварини, рослини, життєві події, тобто емпатія виявляється не лише в реальному спілкуванні людей. А також виникнення чуйності передбачає позитивне ставлення до людини, у той час як емпатія може виключати нейтральну або й негативну реакцію суб'єкта на душевний стан іншого. Також важливим є той факт, що, на відміну від емпатії як психологічного явища, чуйність є морально – психологічною, вчинковою категорією» [16].

Стосовно останнього аспекту схожі міркування знаходимо і у Л.В.Стрелкової, яка визначає чуйність як емпатійний процес, спрямований на допомогу. Чуйність, на її думку, складається з трьох компонентів: співпереживання, співчуття і внутрішнє сприяння, де сама дія виведена за межі цілісного процесу [21].

На вчинкові-чуйності акцентує увагу І.Д.Бех, зазначаючи, що – це міра участі однієї людини в житті іншої: у її справах, клопотах, особливо у її самопочутті. Учинок-чуйність найінтенсивніше виявляється внаслідок фізичних чи психологічних негараздів, які переживає людина. Інша особистість, у свою чергу, сприйнявши такий її стан, відповідним чином відгукується на нього. У здійсненні вчинку-чуйності важливу роль відіграє просторова та психологічна близькість двох суб'єктів. Тому бажано, щоб вони перебували в одному життєвому просторі, йшли поруч. Проте, це не означає, що привід для чуйності зникає, коли люди перебувають далеко один від одного. Своє піклування й підтримку за таких обставин вони виявляють, використовуючи телефонний зв'язок, листування, інтернет та ін. [2].

Учинково-чуйне ставлення, підкреслює Г.М.Свідерська, проявляється через уважність до іншої людини, тактовність, делікатність, турботливість, привітність, ввічливість, і є за своєю сутністю ставленням морально-творчим. Поняття чуйність фіксує здатність людини рахуватися з інтересами та потребами інших, із способом життя, звичками, смаками оточуючих; чуйність передбачає доброзичливість до ближніх, вимогливість людини до самої себе, відповідальність за наслідки своїх дій [16].

У структурі чуйності авторка виділяє когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. До когнітивного компонента належать теоретичні уявлення людини про природу і сутність чуйності, вміння правильно розуміти психологічний стан іншої людини, її поведінку, прагнення бути чуйним, керуватися у житті даною моральною цінністю, здатність висловлювати на основі цих знань моральні судження, давати власні оцінки.

Емоційний компонент виявляється у ставленні до іншого як такого, що потребує вияву чуйності, прийнятті, доброзичливості та емпатійності, тобто прийняття іншої людини, як безумовне позитивне ставлення до неї, здатність особистості відчувати психологічний стан іншого та адекватно відгукуватись на нього, намагаючись полегшити або розділити його через вияв жалості, співчуття, співпереживання, здатність виражати добре ставлення, приязнь.

Поведінковий компонент характеризує здатність до практичного вияву чуйності у відповідних життєвих ситуаціях – вміння вибрати найбільш адекватний, слухний спосіб поведінки з іншою людиною, вміння виявити діяльну турботу про людину, надати їй реальну допомогу у вирішенні проблем, вміння виявляти тактовність, ввічливість, піклуватися про оточуючих, надавати їм дієву та безкорисливу допомогу [16].

Вищезазначена структура чуйності, на нашу думку, найповніше охоплює підходи щодо виокремлення компонентного складу досліджуваного феномена та буде використовуватись нами у подальшій роботі.

Водночас, аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми засвідчив відсутність спеціальних досліджень розвитку чуйності вчителя. Беручи до уваги вищеподані зміст феномену чуйності, його особливості та показники структурних компонентів, можемо зробити висновок про те, що проблема чуйності вчителя розглядається науковцями побіжно, у контексті вивчення інших питань, зокрема таких, як розвиток емпатії вчителя та педагогічної установки на емпатію (Т.В.Василишина, О.Д.Кайріс, Н.А.Мозгова та ін.), міжособистісна професійна взаємодія вчителя (Г.Ф.Галі, О.О.Грейліх, А.Ф.Шарафєєва та ін.), педагогічний такт, педагогічний обов'язок та відповідальність (Ф.Н.Гоноболін, І.Ісаєв, Н.В.Кузьміна, В.Сластьонін, І.В.Страхов та ін.), педагогічна культура (Е.Р.Аметова, Г.М.Свідерська та ін.).

Зокрема, на значущість володіння розвиненою чуйністю педагогом вказують В.В.Зарицька [9], О.Н.Леонт'єв [11], Т.В.Матвійчук [12] та ін.

О.Н.Леонт'єв говорить про те, що чуйність, відданість моральним ідеалам, здатність до вольових зусиль заради цих ідеалів, активність життєвої позиції належать сфері ціннісних орієнтацій та є детермінантами моральної поведінки педагога, забезпечуючи її цілісність, стабільність, довершеність [11].

Чуйність, чутливість, уміння оцінювати стан іншої людини, комунікабельність, на думку Т.В.Матвійчук, є провідними психологічними чинниками розвитку педагогічних здібностей майбутніх учителів [12].

У процесі підготовки майбутнього вчителя, як зазначає В.В.Зарицька, необхідне культивування чуйності, людяності, милосердя, толерантності, відповідальності, що наповнить новим змістом ідеали людей, гуманізує їх внутрішній світ. З огляду на це, як стверджує науковець, освіта потребує активного впровадження інноваційних гуманістичних підходів до навчання та виховання [9].

Як стверджує А.Ф.Шарафєєва [22], завдяки чуйності вчителя-вихователя, що ґрунтується на глибокому розумінні особистісних особливостей дітей, а також на знанні середовища існування дитини, можливе створення у школі особистісно орієнтованого освітнього середовища. У свою чергу, диференціація та індивідуалізація в навчанні, вихованні, розвитку особистості дитини – це показники компетентності педагога, який сприймає

кожного учня як неповторну особистість, що потребує особливо-го, індивідуального підходу.

Співзвучними у цьому аспекті є думки Г.Ф.Галі [5], яка зазначає, що володіння вчителем такими професійно значущими якостями, як чуйність, доброта, відвертість, щирість, відданість, справедливість, емпатія тощо забезпечить готовність педагога до розробки гнучких та індивідуалізованих програм, використання різноманітних стратегій навчання, створення теплої, емоційно безпечної атмосфери у класі, заохочення творчої роботи учнів, повагу їх цінностей та індивідуальності кожного учня.

У структурі професійно значущих особистісних якостей учителя, що вище представлена за О.Г.Роміциною [15], важливе місце посідають такі: *любов до дітей*, показником якої є гуманізм, доброзичливість, чуйність, бажання прийти на допомогу, уважність, душевність; *емпатія* як уміння розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживання з нею цього стану, емоційний відгук; *інтелігентність*, показником якої є ввічливість, духовність, альтруїзм як безкорисливе піклування про благо інших; *комунікативність* як уміння спілкуватися та виявляти педагогічний такт [15].

Нагадаємо, що одним із показників чуйності, зокрема її емоційного компонента, є емпатійність.

Емпатія, як стверджує О.Д.Кайріс [10], є важливим елементом цілісної системної педагогічної дії, яка включає такі компоненти: 1) орієнтувальний компонент, що має дві складові: емпатійний елемент (емпатійне приєднання) та раціональний (осмислення, розуміння), причому емпатійний елемент посідає початкову позицію; 2) виконавчий компонент – дія (сприяння вчителя учневі) та 3) контрольний компонент. Емпатія при цьому пронизує кожен елемент педагогічної дії. Залежно від змісту актуалізованого компонента педагогічної дії, в структурі емпатії переважатиме, активізуватиметься відповідна складова: спочатку емоційна, потім когнітивна, і, нарешті, дієва (конативна).

При характеристиці педагогічної дії, за словами науковця, необхідно вводити поняття «емпатійна причетність», що означає присутність емпатії на всіх етапах педагогічної дії від початкового моменту емпатійного приєднання учителя до учня і до закінчення їх взаємодії. Отже, емпатійна педагогічна дія – це специфічна активність учителя, яка проявляється в формі емоційного контакту вчителя з учнем і являє собою структуру, кожен компонент якої містить емпатійну складову.

Високоемпатійний педагог сприяє розвитку у школярів суб'єктності, тобто автономності, самоконтролю, відповідаль-

ності за результати як навчання, так і поведінки. При реалізації емпатійної педагогічної дії вчитель повинен орієнтуватися не на те, щоб підпорядкувати психіку дитини своєму впливові з метою нав'язати їй власну модель розвитку, а на те, щоб забезпечити індивідуальну автономність розвитку особистості дитини на підставі наявних психологічних знань та педагогічної причетності [10].

Як зазначає Т.В.Василишина [3], емпатія є специфічним новоутворенням у структурі професійно-педагогічних властивостей педагога, а також системоутворюючим фактором у складі чинників, що детермінують ефективність педагогічного спілкування.

Серед провідних властивостей, які забезпечують можливість повноцінного вияву емпатійної диспозиції педагога, є: спрямованість на пізнання й розуміння іншої людини, рефлексивність, товаристська, емоційна чутливість, здатність до антиципації й саморегуляції.

Водночас, розвинена емпатійність визначає такі індивідуальні якості особистості вчителя, як контактність, самоприйняття, гнучкість поведінки, та дає можливість зменшення психологічної відстані між учасниками комунікації, збільшення довіри і доброзичливості у педагогічному спілкуванні [7].

Педагогічна установка вчителя на емпатію у процесі взаємодії з учнями, за Н.А.Мозговою [13], визначає емпатійний тип взаємостосунків між учителем та учнем, створюючи атмосферу психологічного благополуччя, довіри, відкритості, взаєморозуміння, впливаючи на особистісне зростання учня, сприяючи розвитку його самоповаги, більшій свободі особистісних проявів.

Зокрема, під педагогічною установкою на емпатію у взаємодії з учнями науковець розуміє стійкий стан готовності та схильності педагога до емоційної ідентифікації з учнями, що виявляється у співналаштованості на єдину емоційну хвилю, встановленні взаєморозуміння та спрямовує педагога на прояв співчуття, співпереживання та співучасті щодо вихованця.

Складовими педагогічної установки на емпатію є когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційний компоненти.

Показниками когнітивного компонента педагогічної установки на емпатію у взаємодії з учнями є знання про емпатію як механізм взаєморозуміння, усвідомлення її значущості у педагогічному спілкуванні; знання психології дитини та уміння їх використовувати у ситуації спілкування з вихованцем; знання правил емпатійного слухання та інших умов емпатійного спілкування, володіння методикою формування у дітей емпатійних якостей; емоційного компонента – уміння визначити емоційний стан дитини; уміння виявляти

власні почуття та емоції; здатність до співпереживання та емоційної ідентифікації; *поведінкового компонента* – уміння орієнтуватися у ситуації спілкування з дитиною, вирішувати конфліктну ситуацію з позиції емпатії; *мотиваційного компонента* – емпатійна спрямованість мотивації взаємостосунків педагога та вихованця у педагогічному спілкуванні, потреба у взаємній емпатії [13].

Показниками поведінкового компонента чуйності, як вже зазначалося, є уміння виявити діяльну турботу про людину, піклування про оточуючих, тактовність тощо. Тому в контексті вивчення поведінкового компонента чуйності педагога, доцільно, на нашу думку, розглядати такі якості вчителя, як педагогічний обов'язок, відповідальність, педагогічний такт, які розглядаються вченими як значущі якості даної професії (І.Ісаєв, В.Сластьонін, І.В.Страхов та ін.).

Так, керуючись почуттям педагогічного обов'язку, вчитель завжди прагне надати допомогу дітям та дорослим, усім, хто її потребує, в межах своїх прав та компетенцій; він вимогливий до себе, чітко дотримується певного кодексу педагогічної моралі [18].

Усвідомлення професійного обов'язку та почуття відповідальності визначають взаємостосунки вчителя з дітьми, батьками, колегами та виявляють суть педагогічного такту, який, у свою чергу, виступає і почуттям міри, і усвідомленим дозуванням дії, і здатністю проконтролювати її, та, якщо це необхідно, врівноважити одну дію іншою. Тактика поведінки вчителя полягає в тому, щоб, передбачуючи її наслідки, обрати відповідний стиль, тон, час і місце педагогічного впливу, за необхідності, вчасно їх підкорегувати.

Педагогічний такт переважно визначають такі особистісні характеристики педагога, як його світогляд, рівень культури, вольові якості, громадянська позиція та професійна майстерність; він є основою побудови довірливих стосунків між учителями та учнями. Особливо яскраво педагогічний такт виявляється у контрольній-оцінній діяльності педагога, де винятково значущими є уважність та справедливість.

Водночас, автори зауважують на тому, що педагогічний обов'язок та відповідальність визначають професійно-педагогічну спрямованість учителя [18].

Психологічною передумовою педагогічного такту, як зазначає І.В.Страхов, є комплекс емоційно-вольових рис характеру, таких як турботливість, щирість, чуйність, природність, наполегливість, простота спілкування, які виявляються у процесі навчально-виховної діяльності, а також психолого-педагогічна спостережливість, що включена в образ дій учителя [20, с. 184].

До структурних компонентів педагогічного такту автор відносить [20, с. 16]:

- повагу до особистості школяра та педагогічно обґрунтовану вимогливість до нього;
- уважність учителя до психологічного стану учня та послідовність вимог до нього при виконанні учбових завдань;
- розвиток активності і самостійності мислення та волі школярів на надання їм педагогічно продуманої допомоги у подоланні труднощів в учінні, прояв стосовно дітей чуйності та турботливості;
- наполегливість учителя у роботі з учнями та вміле поєднання різних способів виховного впливу, враховуючи їх педагогічну ефективність – вияв схвалення, заохочення, суворої вимогливості, пропозиції, уміння переконувати, впливати на моральні почуття школярів;
- довіру до учнів та педагогічне керівництво ними при систематичній перевірці учбових завдань;
- педагогічно виправдане поєднання ділового і емоційного контакту у спілкуванні вчителя з учнями;
- спокійну впевненість, урівноваженість у спілкуванні та виразність спілкування, що допомагає виокремити важливе й потрібне у вимогах учителя, в його проханнях та інших формах звертання.

Отже, як стверджує І.В.Страхов, прояв до учнів турботливості та вимогливості, заохочення їх до самостійності в учінні, уважність та педагогічно виправдана допомога у роботі, довіра до учнів, встановлення ділового емоційного контакту, тон щирості, сердечності та природності у спілкуванні та багато варіантів співвідношення цих якостей педагогічного такту вчителя свідчить про різноманітність його форм [20].

Педагогічний такт, як і, зокрема, чуйність, виступають компонентами педагогічної культури педагога [1; 17].

Висновки. Чуйність є професійно значущою морально-психологічною якістю особистості вчителя, що характеризує його ставлення до інших людей та виявляється в емпатійності, доброзичливості, тактовності, ввічливості та турботливості, наданні практичної допомоги іншим. Структуру чуйності складають когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальному вивченні чуйності в майбутніх учителів, оскільки формуванню даного феномена має приділятися увага ще на етапі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Аметова Э.Р. Педагогический такт как компонент педагогической культуры преподавателя // Проблемы сучасної педагогічної освіти. – Вип. 19, Ч. 1. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/rspo/2008_19_1/index.htm
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Сходження до духовності / Бех І.Д.; [наук. видання]. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Василюшина Т.В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: Дис...к.психол.н.: 19.00.07. – К.: Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України, 2000. – 235 с.
4. Вержиховська О.М. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / Т.В. Василюшина// Шлях освіти. – 2000. – №3. – С.7-13.
5. Гали Г.Ф. Педагогические стратегии и условия деятельности педагогов с одаренными учащимися за рубежом : Дис. к.пед.н.: 13.00.01. – Казань, 2011. – 183 с.
6. Гоноболин Ф.Н. О некоторых психологических качествах учителя / Ф.Н. Гоноболин// Вопросы психологии. – №1. – 1975. – С. 100-111.
7. Грейліх О.О. Підготовка майбутніх учителів до міжособистісної професійної взаємодії: Дис...к. психол. н: 19.00.07. – К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2000. – 162 с.
8. Гудима О.В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів молодшого шкільного віку: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Олександр Васильович Гудима. – К., 2007. – 237 с.
9. Зарицька В.В. Гуманізація навчально-виховного процесу – вимога часу / В.В. Зарицька //Актуальні проблеми методики викладання мови. – 2010. – С. 3-4.
10. Кайрис Е.Д. Развитие эмпатии в профессиональном становлении высших педагогических учебных заведений: Дис. ... к. психол. н.: 19.00.07 / Херсонский государственный педагогический университет МОН Украины. – К., 2002. – 244 с.
11. Леонтьев О.Н. Проблемы развития психики / О.Н.Леонтьев. – М.: МГУ, 1981. – 506 с.
12. Матвійчук Т.В. Аналіз досліджень взаємозв'язку педагогічних здібностей з індивідуально – психологічними властивостями майбутнього вчителя в процесі професійного становлення / Т.В. Матвійчук// Психологічні науки. – 2011. – №1. – С.1-11.

13. Мозговая Н.А. Формирование педагогической установки учителя на эмпатию во взаимодействии с учащимися: Дис. к.пед.н.: 13.00.08. – М., 1999. – 274 с.
14. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред.І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
15. Ромицына Е.Г. Развитие профессионально значимых личностных качеств педагога-психолога в системе повышения квалификации / Автореф. дис. ... к.пед.н. : 13.00.08. – Майкоп, 2007. – 20 с.
16. Свідерська Г.М. Проблема чуйності / Г.М. Свідерська // Соціальна психологія. – 2005. – №3 (11). – С. 130-138.
17. Свідерська Г.М. Чуйність як морально-психологічний компонент професійної культури вчителя / Г.М.Свідерська // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір: матеріали регіонального науково-практичного семінару (Тернопіль, 22-23 травня 2007 р.). – Тернопіль: Тернопіл.націонал.пед.ун-т ім. В.Гнатюка, 2007. – С.30-32.
18. Слостенин В. и др. Педагогика: Учебное пособие. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
19. Сологуб Л.О. Виховання доброзичливих взаємин молодших підлітків у позакласній роботі: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Любов Олексіївна Сологуб. – К., 1995. – 210 с.
20. Страхов И.В. Психология педагогического такта. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1966. – 282 с.
21. Стрелкова Л.В. Дошкільне виховання / Л.В.Стрелкова. – М.: МГУ, 1993. – С. 35-55.
22. Шарафеева А.Ф. Создание личностно ориентированной образовательной среды для детей с показателями психических отклонений / А.Ф. Шарафеева// Фундаментальные исследования. – 2007. – №6. – С. 55-57.
23. Шовкомуд Е.А. Эмоциональная отзывчивость / Е.А. Шовкомуд// Советская педагогика. – 1991. – №3. – С. 79-83.

The article is dedicated to study of professionally significant qualities of the pedagogue, among which a special place take up sensitivity as moral psychological quality of the teacher's personality that characterizes his attitude toward others and includes empathy, kindness, tact, courtesy and care, providing practical help to others. The structure of sensitivity has cognitive, emotional and behavioral components.

Keywords: responsive, professional and important qualities, personality, future teacher, pedagogue.

Отримано: 11.09.2012 р.